

Rigó Máté

A „varázshegy” és mítoszai

A Rózsadombhoz kapcsolódó identitás három életút-elbeszélésben

RÓZSADOMB nem egy budapesti városrész, hanem egy modern magyar mítosz. Szimbólum. A célba érkezettség és egyben a felfelé irányuló mobilitás szimbóluma. A mindenkori elit képzelt lakóhelye, amely nemcsak földrajzilag él az egyszerű városlakó felett, hanem társadalmilag is a piramis szűk, márványborítású csúcsát alkotja. A mítosz közel száz éves: folyamatosan új jelentései képződnek a politikai közbeszéd, az irodalom és a média színpadain, azonban alapvető vonásaiban nem érték változások.

Mindez a diskurzus azonban a rózsadombi városlakók nélkül jött létre. A közbeszéd és az irodalom ironikus távolságtartással számol be a rózsadombiakról, miközben a lakók megélt identitása az érdeklődés centrumán kívül reked. Senki sem írta meg Rózsadombot; azokban az irodalmi szövegekben, ahol felbukkan, sokkal inkább szimbólumként van jelen, és mint ilyen, kibonthatatlan, nem elemezhető kategória. Sem a történészek, sem a szociológusok nem foglalkoztak részletesen a városrész történetével, így ők sem vállalkozhattak a jelenség újragondolására.

A Rózsadomb régi lakói azonban – feltételezhetően – más identitást hordoznak, mint a közbeszéd sztereotípiái. Ennek az egyéni, megélt önképnek, a mindennapi gyakorlatokban rögzülő identitás feltérképezésének kiváló eszköze lehet az *oral history*. Az alábbiakban három idős korú visszaemlékező életút-elbeszéléseit hasonlítom össze, különös hangsúlyt helyezve a városrész megkonstruálására az életutakban, illetve a Rózsadombhoz kapcsolódó személyes identitásra. Ezen kívül kísérletet teszek az életút egyes állomásaival egykorú irodalmi szövegek és az elbeszélte élettörténetek összevetésére is. Mint ahogy az *oral history* is új módszernek tekinthető a történetírásban, úgy a kvalitatív interjúelemzésre épülő tanulmány kísérleti jellege is kiemelő, amely egyben – számos probléma felvetése és megválaszolás mellett – továbblépési irányt is mutat az elkövetkezendő vizsgálódásokhoz.

Két idős barátnő, Cecília és Mária, illetve egy harmadik visszaemlékező, Ferenc életútját vetem össze. Máriával és Ferencsel a narratív életútinterjú technikáját alkalmazva készült a beszélgetés, és a szöveg tipográfiájában is az ehhez a módszerhez köthető jeleket használok.¹ A Cecíliával való beszélgetésben ezzel szemben ötvöztem a narratív életútinterjú technikáját egy hagyományosabb, kérdésekre építő interjúzás hagyományával. Egyik szöveget sem stülizáltam, mindkettő a magnóra felvett szöveg írott változata. A beszélgetések 2005 tavaszán készültek; mindegyikre az interjúalanyok lakásában került sor.

Mária és Cecília életútja sokban hasonlít: mindketten születésüktől Rózsadombhoz kötődnek. Cecília családja a városrész kiépülésétől kezdve itt lakott, Máriának pedig szülei költöztek a Rózsadombra. Mindkét család az ún. keresztény középosztály felső szegmenséhez köthető. Cecília nagypapája, Dr. Bánlaky Adorján a Központi Statisztikai Hivatal igazgatója volt² és még a háború előtt helyettes államtitkári rangban vonult nyugdíjba. Mindkettőjük édesapja nemzeti bankos volt: Cecíliaé a harmincas évek végétől a székesfehérvári fiókintézet vezetője lett, Mária édesapja pedig a budapesti intézetben dolgozott. Az életrajzi párhuzamok és annak ellenére, hogy 1948-tól ugyanabban az utcában éltek, mégis pusztán egy véletlen körülmény révén ismerkedett meg egymással a két hölgy: férjeik ugyanis „tankör-társak” voltak a Budapesti Műszaki Egyetemen. Máriából tanárnő lett, Cecília pedig egy kutatóintézetben dolgozott laboránsként. Mindkét barátnő a szocialista rendszer csendes ellenállóiként jeleníti meg magát, viszonyulásuk a háború utáni megváltozott viszonyokhoz leginkább a „hűséges identitás” fogalmával írható le:³ a családi értékrendből kiindulva nem kevés iróniával szemlélik a változásokat. Mindehhez természetesen szükséges hozzátenni, hogy az interjúk 15 évvel a rendszerváltás után készültek, ami fontos ténykörülmény a rendszer meg- és elítélésének módjait illetően, egyúttal igényt teremt és teret ad az utólagos pozicionálási és önismerési kísérleteknek.

Ferenc a fent bemutatott hölgyekhez képest egy teljesen más miliőt jelenít meg: árvagyerekként nő föl a külső-Ferencvárosban, és szakmunkásként dolgozik több vállalatnál, amelyek csődje után éjjeliőrként találja meg helyét az újra kibontakozó magyar kapitalizmusban. Rózsadombra az ötvenes évek végén kerül, amikor feleségül veszi egy „*elvált horthysta katonatiszt* [nálá 20 évvel idősebb] *özvegyét*”. Egy részről „munkás”, más részről felesége révén a nem favori-

1 A narratív életútinterjúra vonatkozóan Vajda Júlia és Kovács Éva módszerét használtam. (KOVÁCS–VAJDA, 2002.)

2 A szóbeli közlés összhangban áll a választói névjegyzékek és az 1941. évi népösszeírás adataival. Bánlaky Adorján (sz. 1866) valóban helyettes államtitkári rangban állt.

3 PATAKI, 2001. 160–168.

zált társadalmi rétegekkel is kapcsolatba kerül. Névlegesen a rendszer kegyeltje és haszonélvezője, ugyanakkor árvaként és házassága révén is a kívülálló pozíciójában érezheti magát.

1. A háború előtti Rózsadomb megkonstruálása

„Ami a szegényeknek a gazdagokkal való érintkezését illeti, ezt a problémát, mint a fentebbiekből is kitűnik, a szegények régen megoldották már a gyakorlatban, mégpedig nagyon egyszerűen. Bármily különösnek tűnik is, a szegények nem érintkeznek a gazdagokkal. Nehéz lenne elemezni azt a különös gögőt és dacot, mely visszatartja őket, hogy elfogadjanak meghívásokat a követségek estélyeire, részt vegyenek jótékonyági teákon, vagy kétszázterítékes rózsadombi házszentelőkön. A gazdagok oly kínosan tudják ezt, hogy már nem is hívják őket. Ugyan ki olvasta közülünk az ujságok személyi hírei között, hogy a távozó svéd követ tiszteletére adott banketten megjelent Büdösy István bélmosó is nejevel...”

(Márai Sándor: A szegények iskolája)⁴

„[...] egyáltalán nem a gazdagok helye, egyáltalán nem idézőjelben proccos dolog volt. Ez egy hasonló jellegű, [...] józan, polgári hely volt. A polgári rétegnek, amely általában, inkább közalkalmazottakból tevődött össze, tehát, nem üzletemberekből meg ilyesmi, tehát inkább közalkalmazottakból vagy valami hasonló. Ő [...] szabad foglalkozású, orvos, ügyvéd is, de nem a nagymenőkből. Tulajdonképpen ez a hely akkoriban nem a nagymenők helye volt, hanem az a józan, polgári, hogy úgy mondjam a számarlétrát végigjárta és, akár elég magas pozíciót is elért, polgári rétegé volt. [...]

Az én édesapám egészen felnőtt koráig itt élt, itt lakott, itt nőtt föl, a Rákócziánumba járt gimnáziumba, hát a Rákóczit, ami most a Rákóczi, azt akkor Rákócziánumnak hívták, ami és akkor az egy nagyon nagyon jó iskola volt és egy nagyon jó gimnázium. Oda járt az öccse is, úgyhogy tulajdonképpen, ez egy nagyon családias kis közösség volt ez a Rózsadomb.”

(Cecília)

A két szövegben megelevenedő Rózsadomb-kép gyökeresen eltér egymástól. Világosan megmutatkozik, hogy az elbeszélő szükségesnek érzi, hogy a – többek között a Márai szövegében megjelenő – domináns Rózsadomb-narratívákkal szemben fogalmazza meg álláspontját, még egy olyan korról kapcsolatban is,

4 MÁRAI, 1933. 35.

amelyet csak gyerekként élt át. Számára nem a „gazdagok” és „szegények”, a „nagykövetek” és a „bélmosók” ellentétének allegóriája „a” Rózsadomb, hanem a „józan, polgári” hivatásukat megélt „normális” (tehát nem „nagymenő”) családok lakóhelye.

Ezen a ponton érdemes megfigyelni hogyan szövődnek egymásba az interjú szövegében a különböző történelmi időszakokhoz köthető jelentésrétegek. Annak ellenére, hogy mindkét megkérdezett elbeszélő a Horthy-korszakban született és nőtt fel, mégsem a háború előtti diskurzus a meghatározó elbeszéléseikben. Sokkal inkább jelen van a szövegekben a szocialista korszak kifejezőkészlete, illetve a rendszerváltás után divatba jövő szóhasználat (pl. „józan polgári hely”; „polgári réteg”). Elvértve alkalmazzák csak a „villa”, „villanegyed” megnevezést lakóhelyükre, ehelyett a szocialista rendszer által propagált új szót, a fentieket kiváltó „családi ház” kifejezést használják. A ház mögött nem „park” van, hanem „udvar” és „kert”. Az interjúalanyok ritkán használják a Rózsadomb megnevezést lakóhelyükre, amiben nagy szerepe lehetett a szocialista rendszer retorikájában életre kelő Rózsadomb-diskurzusnak, Rózsadomb ebben a korszakban kibontakozó negatív mítoszának. A fentebb olvashatón kívül csak egyszer kerül elő a beszélgetések folyamán a Rózsadomb elnevezés. Cecília használja a többség ironikus hozzáállásának szemléltetésére: „mindenki azt gondolta [a nagyapámról], hogy »emeletes háza van a Rózsadombon«, [tehát biztos nagyon gazdag ember]”.

A stigmatizálódott „Rózsadomb” elnevezést tehát elvetik a visszaemlékezők, ehelyett inkább konkrét utcákhoz kötik magukat. Cecília nagyapja 1913-ban kezdett villaépítést egy átlagos helyzetű, hosszas spórolások után építkezni kezdő, Kádár-korszakbeli magyar család építkezési narratívájához hasonlóan beszéli el.

„Na most aztán ez úgy történt a családdal, hogy ugye amikor a nagyapám kicsit úgy összeszedte magát, meg megengedhette magának, akkor is lehetett kölcsönt fölvenni, és akkor építtette ezt a házat. Na most ehhez azért, az akkori mentalitáshoz azért hozzá tartozik, hogy valaki, aki nem volt nagypénzű, de azért megfelelő módon volt, az megengedhette magának, hogy itt épít egy házat, és az elejébe teszem, hogy ez akkor itt nem volt drága, mert itt akkor még nyaralók és szőlők voltak, tehát ő tulajdonképpen eléje ment a világnak. De [...] azért lett ez a ház ekkora, mert ennyi pénze volt, hogy ezt megépítse. Ugye furcsán hangzik? Az ember azt gondolná, hogy egy kis házat lehet olcsóbban építeni, de egy nagy házat kellett neki építeni, hogy az eltartsa magát. Tehát az első szint az ő lakásuk volt – az első szint, az egész emeleti első szint. A felső szint az szintén egy lakás volt, és az alsó szinten [is volt egy lakás] plusz még egy

házmasterlakás. Ami annyit jelentett, hogy őneki a házra nem volt kiadása, mert a lakbérékből bejött neki. Tehát a gazdag emberek tudtak csak olyan villát építeni, ahol egyedül laknak. [...] ez egy nagyon érdekes, édesapám ahogy elmesélte, azóta is [megfordul a fejemben] ez a jópofa dolog, hogy azért van ez a ház, tulajdonképpen ilyen nagy ház rakva [egy viszonylag kisebb telekre], hogy hátul is és elől is csak egy picike kert [van, mivel ezt engedhették meg maguknak]. [...] Körülbelül annyi plusszuk volt ebből a [lakáskiadásból], mint háztulajdonosnak, hogy ebből még a nyaralásukat fedezni tudta. Ezt is az én keresztanyámtól, apám húgától tudom ezeket a dolgokat.”

(Cecilia)

A Márai-szöveg által (is) sugallt elidegenedett, a társadalom többi részétől elzárkózó „rózsadombiak-képpel” szemben a személyességre, a környék egyszerűségére és a családi környezet közép- (és nem felső-) osztálybeli identitására helyeződik a hangsúly. Ráadásul úgy is érezhetnénk, mintha az események valamelyik korabeli kisvárosban játszódnának. Sem a fővárosi, sem a rózsadombi öntudat nem mutatkozik a történetekben.

„[...] ahol most a busz⁵ jár, annak idején mi ott szánkóztunk, [...] akkoriban még az én drága jó édes apukám még szánkózott a Zárda utcán, ami most Römer Flóris, meg a Szemlőhegy utcán is, tehát akkor még, itt még szőlőhegy volt.”

(Cecília)

2. A háború és az „átmenet” időszakának emlékképei

Mária visszaemlékezéseiben összemosódik a háborús háttér hangulata és a szétbombázott városban újra induló élet első éveinek viszontagsága. Mindkét kor a félelem, bizonytalanság és nem utolsó sorban a megtapasztalt szegénység világaként jelenik meg. A két barátnő elbeszélte élettörténetei azt sugallják, hogy ugyanaz a nyomortság és kiszolgáltatottság várt rájuk a háború alatt és után, mint a társadalom többi részére.

„[...] apám mindig gyalog jött át a Margit-hídon a Nemzeti Bankból, és olyan jellegzetes járása volt, mert az egyik lábára bicegett, és amikor jött fölfele a Kút utcán akkor már lehetett hallani ezt a bicegő hangot. És: hatalmas robbanás volt, mi kint voltunk az erkélyen, és mindenki összeszaladt, hogy fölrobbantották

5 A BKV 91-es és 191-es járatai.

a Margit-hídat, és ez pontosan az az időpont volt, amikor apám gyalog szokott átjönni a hídon. Sose felejttem el, hogy anyám ezt ugye nem merete ezt nekünk elmondani, de álltunk az erkélyen, és az arcán látszott, hogy halálosan meg volt rémülve. És azt a megkönnyebbülést, amikor egyszer csak meghallottuk a bicegő lépteit. Kiderült, hogy akkor jött le a hídról, amikor felrobantották.”

(Mária)

„[...] és akkor eltűntünk a Kút utcából két napra, a nagynéném, az apai nagynéném apáca volt, és ez a rendház fenn volt a Széchenyi-hegyen. Ez ma Rendőrtisztiszi Főiskola, és meglátogattuk, és ez decemberbe’ volt, és fölmentünk szombatvasárnap, és vasárnap este [kellett volna, hogy lejöjjünk], és akkor már nem lehetett lejönni, tehát gyakorlatilag fönn rekedtünk. Akkor volt már két testvérem, tehát három gyerek meg a szülők, és anyám egy kis mini, pici kis retiküljébe az összes irat benne volt, minden más otthon volt, de azokat mindig vitte magával, és akkor fönt ragadtunk ezzel a három gyerekkel, egy szál ruhával...”

(Mária)

„[...] szegény kis öcsém akkor volt másfél éves, a Tibor, egy zöld kötött nadrágoska volt rajta, és akárhányszor egy orosz katona bejött a szobába, ő azonnal bepisilt ijedtében. És ez azért volt egy katasztrófa, mert ezt a vastag, kötött nadrágot ugye azt mindig ki kellett mosni, utána rátették a kályhára, addig pokrócba volt betakarva, azt se lehet elfelejteni, ezt se lehet elfelejteni, hogy most már hatvanéves szegénykém, de sokszor mesélem, hogy ne haragudj Tiborka, de ez, ez nem egy akármilyen élmény, és megszáradt, rendbe volt, akkor megint bejött egy orosz, és kezdődött az egész előlről.”

(Mária)

A „régis Rózsadomb”⁶ családias hangulata kulcsmotívum mindkét elbeszélésben. Eszményi zöldövezeti közösséget írnak le történeteikkel, ahol mindenki ismer mindenkit, és az emberek közös értékek mentén szervezik életüket: a „kölcsonös segítségnyújtás” természetes.⁷

6 A Rózsadomb „régisége” alatt mindkét elbeszélő a 60-as évekig terjedő időszakot érti. Ez azzal magyarázható, hogy ebben az időszakban kezdődött meg a budai hegyvidék nagyarányú beépülése társasházakkal, a kor azon ideológiájának tükrében, amely egyre szélesebb társadalmi rétegek számára formált jogot a zöldövezeti életformára. Erről érdekes kor-dokumentum Granasztói Pál: *Budapest egy építész szemével* c. műve, amelyben a szerző megindokolja a kevésbé esztétikus társasházak szükségességét. (GRANASZTÓI, 1971.)

7 A klasszikus zöldövezet modelljével kapcsolatban Herbert Gans koncepciójára gondolok. Annak ellenére, hogy ő ezt egy háború utáni, jellegetesen amerikai szuburbiaival kap-

„[...] szemben volt a török követség, és a török követségnek volt pincéje, óvóhelye, és oda menekültünk át, amikor bombázás volt, ami megint egy nagyon kellemes környezet volt, mert azért olyan egy típusú, egy társadalmi rétegben lévő emberek laktak együtt, nem mindegy azért, így volt. Mindenki segítette a másikat, és én imádtam átmenni; olyan néni volt ott, akinek olyan porcelánfigurája volt, amit mindjárt odaadott, szóval egy gyereknek mindig kedveztek”

(Mária)

Mária családjának házat telitalálat éri a harcok során, és az egyik utcában lakó orvos-házaspár fogadja be őket, ahol a gégész-szakorvos férjet hamarosan kényszer munkára hurcolták. („Csak vízért ment ide a Barsi kúthoz, és négy évig nem jött vissza.”) Az öttagú család egyetlen szobába zsúfolódik össze a háború utáni években, azonban hamarosan megtalálják a módját, hogyan szerezzenek új otthonot kibombázott lakásuk helyett.

„... [apám] itt a Szemlőhegy utca 3-ban talált egy romos műtermet, nem lakás, hanem műterem volt, egy nagyon gazdag bankos vagy kicsuda lakott az egyben, akinek a felesége hobbiszinten szobrászkodott, és az csinált neki ezen a telken szobrászműtermet, [...] bordó volt az egész és félig összeomolva, úgyhogy mindenre alkalmas volt egyébként, csak nem lakásra. De az én apukám kitalálta, hogy na, azt fogjuk itt magunknak felépíteni, majd meglátjátok. Mindenki úgy képzelte, hogy tiszta őrült. És akkor végül is mindenki besegített, aki itt a környéken létezett, ócska deszkától az ajtóig, meg kibombázott ablakkeretig. Szóval végül is fölépült ez a ház, mert kiderült, hogy svájci tulajdonjogúak voltak, gondolom én a tulajdonosok, nem lehetett őket megtalálni, szóval ezeket aztán végül is minden további nélkül megkaptuk, és akkor aztán ide felköltöztünk és ebből aztán csináltunk egy három szoba összkomfortos lakást.”

(Mária)

Mindez nemcsak a mai viszonyok között tűnik mesébe illő vállalkozásnak,⁸ de akkoriban is kivételesnek számított. A családfő a kibontakozó új rendszerben „parkolópályára” került: B-listázták és a Nemzeti Bank legalacsonyabb státuszú részére, a beszerzési osztályra helyezték, míg felesége sohasem dolgozott. Ez a házépítés-otthonteremtés az „Eigensinn”, a társadalomban ható egyéni önfejlődés és akarat eseteként is szemlélhető, hisz sem a hatalom elvárásai, sem a

csolatban dolgozta ki, számos érdekes párhuzam mutatkozik a két (egy amerikai és egy európai) közösséget vizsgálva. GANS, 1967.

8 A család a 90-es években eladta az óriási kerttel övezett házat egy építési vállalkozásnak. Jelenleg a Rózsadomb Lakópark 24 lakásos együttese épül a telken.

kedvezőtlen feltételek nem indokolták – a ház mégis felépült. Fontos kiemelni, hogy mindkét elbeszélő a „munka”, a saját erőfeszítés fontosságát hangsúlyozza a család rózsadombi egzisztenciájának megteremtése kapcsán. Cecília a nagyapa spórolását, Mária pedig az elvégzett fizikai munka (az építkezés) fontosságát emeli ki. Szükség is van a munka egzisztencia-teremtő legitimációjára a szöveg koherenciájának megteremtéséhez, hiszen egyébként Mária családja *squatter*-nek, önkényes lakásfoglalónak tűnhetne. Ráadásul az előző tulajdonos személye is homályban marad. Csak bizonytalan hol-léte és svájci származása kerül említésre. Lehetséges, hogy egy Holocaust-áldozatról van szó? Figyelemreméltó tény, hogy a vészkorszak még említés szintjén sem kerül elő egyik szövegben sem.

3. Szocializmus a Rózsadombon

„Keszi darabja azonban nagyon világosan fogalmazza meg a kérdést: mit csináljon az az értelmes, egyetemista fiatalember, aki eszével, szívével rádöbrent arra, hogy el kell szakadnia egész addigi világától, osztályától. Keszi, igen helyesen, a vonzó és taszító erők egyensúlyával építette Barkányi Jancsi útját a rózsadombi villától a mozgalomig.”

(Siklósi Olga kritikája Keszi István *Törvényen kívül* c. darabjáról, amelyt 1956. februárjában mutattak be a Nemzeti Színházban)⁹

„Nem volt ez egy jó hangulatú hely az ötvenes években, ki voltunk kiáltva mindenféle uraknak...”

(Cecília)

„Lehetett tudni, hogy kik a jelentők, és óriási hatalmuk volt az egész környék felett, valóságos kiskirályként viselkedtek.”

(Ferenc)

„[Az ötvenes években] szépen lassan hát az akkori helyzet következtében mindennyik [család] tönkrement, mindegyik. Szóval idegileg is meg egzisztenciálisan is, szóval tulajdonképpen mindenki.”

(Mária)

A szocializmus megteremtette Rózsadomb ellen-mítoszát. A „rózsadombi villa” és a „mozgalom” között szinte leküzdhetetlen távolság feszül. A korszak para-

9 SIKLÓSI, 1970. 313.

doxonai közé tartozik, hogy bár retorikájában szitokszóvá válik a „rózsadombi” jelző, a rendszer kedvezményezettjei jelentős számban kapnak a környéken lakást. Rózsadomb káderesítése természetesen nem egyszerűen a kedvezményezettek kényelmét szolgálta, hanem a korábban ott lakó – a háború előtti rendszerhez kötött – társadalmi rétegek helyi szociális hálójának átalakulását, sok esetben megzavarását is.

A visszaemlékező hölgyek fiatal házassokként élék meg az ötvenes évek eseményeit, és mint „őslakosok”, ráadásul „értelmiségiek”, nem tartoznak a rendszer támogatottjainak köréhez. Ennek megfelelően élettörténeteikben hangsúlyozzák a „régiek” és „újak” csoportjának szembenállását. Az eltérő értékrendet hordozó csoportok határa világosan kirajzolódik:

„[...] mert szigorúan föl kellett osztani ezeket a lakásokat, és akkor ezek a lakásokból lettek a legkatasztrofálisabb társbérletek, mert a hatszobásból ugye kétszobákat kiutalták fűnek-fának-egérnek, [...] akkor itt voltunk mi egy ilyen bázishely. Szóval ez egy ilyen nagyon-nagyon békés [hely volt nálunk], ami itt megmaradt. Mi voltunk egy olyan hely, ahova, akik megmaradtak, jöttek. Szóval nagyon erősen egymással barátkoztak. Meg kell, hogy mondjam, én nagyon emlékszem azokra a családokra, akik jöttek, meg ahova mi mentünk. Szóval ez [...] egy ilyen hierarchikus dolog volt azért, szóval én nagyon jól tudom, hogy kikkel [barátkoztunk], és kikkel meg aztán nem. És ez egy borzasztó érdekes világ volt ilyen szempontból, és akkor mikor, mikor elkezdtek ezeket a családokat kitelepíteni, ezt nem tudom már hányban volt, azt én egyáltalán nem érttem. Hatodikos-hetedikes voltam, hogy ez mit jelent, egész egyszerűen képtelenség volt felfogni, és akkor ugye a lakásaikba beköltöztettek kit, hát ugye és akkor utólag azóta már tudom, hogy kinézte valaki, és akkor (hipp-hoppp) éjszaka elvitték azt a családot. És itt a Cimbalom utcában nekem két olyan osztálytársam volt, akivel én borzasztó jóban voltam, és elmentek, elvitték őket valahova.”

(Mária)

A rendszer ellenőrzés alatt tartotta a városlakókat: a mikrotársadalmak feletti kontroll jellegzetes alakjai a bérházakból ismert „házmesterek” helyi megfelelői voltak, akik informális hatalmukkal gát lástalanul visszaéltek.

„Volt két nő a környéken, akik az egész környéket uralták. Egyikük ebben a házban lakott, másikuk pedig az Apostol utcában, ahol a telefonfülke is van. Ők őrizték a lakónyilvántartó könyveket, és hozzájuk jött mindig a rendőrség információt kérni. Mindketten a mélyföldszinti, komfort nélküli cselédlakásokban laktak, és ma már elképzelhetetlen módon hatalmuk alatt tartották a többi lakót.

A Mádlék, emlékszem pl. nem mehetek le a saját kertjükbe, mivel ez a Bodóné kisajátította. A mi házukba pedig áthallatszott a Vérhalom utcából a szökőkút csordogálása, ami nagyon idegesítette a Szegőné, a Laci mamáját. Na most, egyszer csak fogja magát, kihívja a vízszereelőket, és kikötteti a szomszéd házból a szökőkutat. A szomszédtól, nem a magáéból! Senki sem mert szólni neki, igazából azóta sem, akkora hatalma volt.”

(Ferenc)

Az elbeszélésekben világosan elkülönül az ötvenes-hatvanas évek világa a „konszolidálódott” Kádár-korszakétól. Ennek a megfigyelésnek többféle értelmezését is adhatjuk. Egyfelől állítható, hogy a visszaemlékezők magukévá tették a Kádár-rendszer diskurzusát, hisz a rendszer legitimációjának fontos forrása éppen ez a szembeállítás volt. Ennél az értelmezésnél azonban a szövegek egy jóval kézenfekvőbbet sugallnak. Bár számos nehézséggel szembesültek az időszakban: pl. a társbérletesítés, a kitelepítések és a magánélet világába is beszűrkedő hétköznapi diktatúra, ebben az időszakban mégsem változott jelentős mértékben a városrész hangulata. Az igazi cezúrát a 60-as, 70-es évek jelentik, amikor a tömeges betelepülések alapvetően megváltoztatták a környék jellegét és hangulatát. Éppen ezért, különös módon az ötvenes évekhez kapcsolódó történetek egy személyesebb Rózsadomb-képet ábrázolnak, mint a későbbi időszakok emlékei. Mindezt természetesen egy harmadik érveléssel is alá lehetne támasztani: az elbeszélők az ötvenes években kezdték önálló életüket, és – értelemszerűen – pozitív színben ábrázolják fiatalságukat.

A visszaemlékezők azonban nem pusztán fiatalságukat ábrázolják, hanem vele együtt az őket körülvevő világ határait is megrajzolják. Ebből a szempontból különösen érdekes megvizsgálni az *oral history*ből elénk táruló egyéni emlékezés és a kollektív (társadalmi) emlékezet viszonyát. Ennek a mindig egymásba fonódó kapcsolatnak a szempontjából különös határhelyzetben van a szocializmusra irányuló emlékezés. Míg ugyanis pl. az államalapításra, a mohácsi vészre, vagy a 48-as forradalomra vonatkozóan rendelkezésünkre állnak bizonyos „kemény narratívák”, addig a Horthy-korra, vagy „az elmúlt 40 év”-re vonatkozóan a kollektív emlékezet kialakulása még folyamatban van. Jan Assmann találó tipológiájával élve a kommunikatív emlékezet szemben áll a kulturális (avagy történelmi) emlékezettel.¹⁰ Az előbbi a jelenről és közelműltről alkotott tudásunk, amelyet megosztunk környezetünkkel, míg a történelmi emlékezet egy meghatározott társadalmi konstrukció eredményeként létrejövő elbeszélés, amely szükségszerűen hallgatásra inti az egyéni hangokat, és egy „normatív” szöveget

10 ASSMANN, 1999. Erről bővebben RADNÓTI, 2005. 47–51.

hoz létre. Egyedülálló lehetőségként kínálkozik a szocializmus vizsgálatára az *oral history*, hisz nem pusztán a városrész lakóinak megélt múltját vonhatjuk a vizsgáladás körébe, hanem ezzel együtt a szocializmusra irányuló társadalmi emlékezet megszilárdulása közben nyílik lehetőség a kommunikatív emlékezet vizsgálatára. Különösen fontos volna megvizsgálni a városrésztre irányuló emlékezet mellett pl. a Mansfeld Péterre, a Rózsadombon felnőtt kamasz fiú alakjára irányuló visszaemlékezéseket.

* * *

A Rózsadombról szóló diskurzus érezhetően sokszínű, ellentmondásos, és mindmáig befejezetlen. A dolgozat nem vállalkozhatott az összes meghatározó nézőpont bemutatására és egy szintetikus perspektíva felvázolására. Egy hosszabb távú vizsgálathoz az irodalmi alkotások, újságok és a filmek Rózsadomb-képének vizsgálata elengedhetetlennek tűnik, a Rózsadomb – immár bronzzá dermedt – emblematisz alakja, Mansfeld Péter pedig egy külön kutatás témájául is szolgálhatna. A tanulmány elsődleges célja azonban szerényebb volt egy átfogó igényű vizsgálatnál: az interjúzás segítségével be kívánta vonni a diskurzus alanyait, Rózsadomb mítoszának és ellen-mítoszának megéltit is a társadalomtörténeti kutatás körébe, abban a reményben, hogy az *oral history*-ből nyert „*ténydarabkák nem pusztán felidézõ jellegük miatt fontosak, de értékes történetírási nyersanyagként is felhasználhatók*”.¹¹

11 THOMPSON, 2004. 179.

Felhasznált irodalom és rövidítések

ASSMANN

- 1999 ASSMANN, Jan: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Ford.: Hidas Zoltán. Budapest, Atlantisz, 1999.

GANS

- 1967 GANS, Herbert J.: *The Levittowners: Ways of Life and Politics in a New Suburban Community*. London, Penguin, 1967.

GRANASZTÓI

- 1971 GRANASZTÓI Pál: *Budapest egy építész szemével*. Budapest, Corvina, 1971.

KOVÁCS – VAJDA

- 2002 KOVÁCS Éva – VAJDA Júlia: *Mutatkozás: zsidó identitás történetek*. Budapest, Múlt és Jövő, 2002.

MÁRAI

- 1933 MÁRAI Sándor: *A szegények iskolája*. Budapest, Pantheon, 1933.

PATAKI

- 2001 PATAKI Ferenc: Identitásdilemmák a rendszerváltásban. In: PATAKI Ferenc: *Élettörténet és identitás*. Budapest, Osiris, 2001. 160–168.

RADNÓTI

- 2005 RADNÓTI Sándor: Múzeum – emlékezet és felejtés. In: *Pannonhalmi Szemle*, 13. (2005) 2. sz. 47–51.

SIKLÓSI

- 1970 SIKLÓSI Olga: *A magyar drámai irodalom útja 1945-1957*. Budapest, Magvető, 1970.

THOMPSON

- 2004 THOMPSON, Paul: Történelem és közösség. Ford.: Vértesi Lázár. In: *Aetas*, 19. (2004) 1. sz. 173–186.